



TÜRKLERDE AĞIT GELENEĞİ VE BURDUR AĞITLARININ BU GELENEK İÇİNDEKİ YERİ

Aynur KOÇAK*

Ali YAKICI**



Sözlüklerde “Ölen bir kimsenin gençliğini, güzelliğini, iyiliklerini, değerlerini, arkada bıraktıklarının acılarını veya büyük felaketlerin acılı etkilerini dile getiren söz veya okunan ezgi, yazılan yazı, sığı, mersiye, ağlama, gelin olan bir kızın arkasından meziyetlerini sayıp dökerek ağlama”(Türkçe Sözlük 1, 1988: 23-24) biçiminde tanımlanan ağıt, anonim olarak nitelendirilen diğer halk kültürü ürünlerinde görüldüğü gibi, ölüm, felaket ya da ayrılık olayını gören, yaşayan, duyan sanatçı kişi veya kişilerce dile getirilerek bir ilk söyleyene sahip olmuş, ilk söylendiğinde söyleyeni yahut söyleyenleri bilinen ağıt ya da ağıtlar ağızdan ağza, dilden dile aktarılarak zamanla ilk söyleyicileri unutulmuş ve o kültürü yaşayan halkın kabulleri arasında yerini alarak anonimleşmiştir.

Yaşı ve cinsiyeti ne olursa olsun yeteneği ve ilgisi olan, Türkçe konuşan her insan, bir ölüm, felaket ve ayrılığın ardından ağıt söyleyebilmiştir. Bu durum, zamanla Türk kültürü içinde sistemli bir ağıt söyleme geleneğinin oluşmasını sağlamış ve ağıt söyleyiciler yetiştirmiştir. “Ağıt söyleme” deyiimi bu gelenek içinde ağıtın söylendiği coğrafya ve topluluklara göre “ağıt yakma”, “ağıt düzme”, “ağıt tutturma” vb. deyimlerle karşılık bulmuştur.

Türk kültür tarihinde ağıt söylemenin önemli bir yeri vardır. Türklerin ritüelleri olarak kabul edilen ve sığır(av), şölen(kurban) ve yuğ(yas) adı verilen üç törenden biri yani yuğ töreni ağıt söyleme töreni olarak bilinmektedir.

“Adına ilk kez Orhun Yazıtları’nda rastlanılan yuğlar, ölümler için yapılan genel dinî törenlerdir. Ziya Gökalp bu törenin “yüce adamların ölümlerinde yapıldığını bildirmekte ise de, Fuat Köprülü’nün çeşitli kaynaklardan derlediği bilgiler yalnız büyük adamların ölümlerinde değil, ölen her kişi için yuğ yapıldığını göstermektedir.” (Dizdaroğlu 1968: 190)

Yuğ adı verilen bu mâtem ya da yas törenlerinde “Ölen vücut bir çadıra konur, önce yakın akrabası türlü kurbanlar keserek bir çadırın önüne dizerlerdi. Sonra ağlayıcılar, matemcilerle birlikte atlara biner ve çadırın çevresinde yedi defa dönerlerdi. Beğler, atlarını yorarlar, kaygı onları zayıflatır, yüzleri safran sürülmüş gibi sararırdı. Kurtlar gibi ağlaşır, yakalarını yırtar, ağlamaktan sesleri kısılır, gözleri yaşlarla örtülürdü.”(Banarlı’dan; Şimşek 1993: 2)

Türklerde şu an için bilinen ilk ağıt örneklerine Çin kaynaklarında rastlanmaktadır. Milattan önce 2. yüzyılda Hunlar, bir kısım topraklarını Çinlilere kaptırınca üzüntülerini ağıtlarla dile getirmiştir. Bu ağıtın bir dörtlüğünün günümüz Türkçesiyle söylenişi şöyledir:

Yen-çi-şan dağıtı yitirdik

Kadınlarımızın güzelliğini aldılar

Si-lan-şan yaylasını yitirdik

Hayvanlarımızı üretecek yeri aldılar(Banarlı 1971: 45)

* Doç.Dr., Kocaeli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

** Yrd.Doç.Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.



Hun Hakanı Attila'nın ölümü üzerine de ağıtlar söylenmiştir. Fuat Köprülü, Attila'nın ölüm merasiminde de ozanların önemli bir yerinin olduğunu belirterek, tören için tertiplenen cenk oyunlarında ağıtçıların Hun diliyle ağıtlar okuduklarını belirtmektedir.(Köprülü 1986:158)

Ayrıca Hun Hükümdarı Attila'nın nezdindeki Bizans heyetinden Priscus'un tespit ederek intikal ettirdiği bilgi, Türklerde asırlardır ağıt söyleme geleneğinin var olduğunun bir başka göstergesi olarak kabul edilmektedir.(Bali 1997: 19) Özel Bizans sefirinin arkadaşı olan Priscus'un, Attila'nın ölümü üzerine ozanların ağıtlar yaktığını belirtmesi de ayrıca bu durumu güçlendirmektedir.(İnan 1954:177)

Zhirmunsky, Zarifov ve arkadaşları tarafından 1947 yılında Moskova'da yayınlanan Epos adlı kitapta, Attila'nın ölümü üzerine söylenen ağıtlarla ilgili şu bilgilere yer verilmektedir:

“Kampın ortasında bir tepenin üstüne ölünün cesedini yatırdılar. Topluluğun arasından en iyi at binicilerini seçtiler. Atlılar Attila'ya metheden ağıtlar okuyarak tepenin etrafını dolaştılar.”(Bali 1997:19)

Aynı kitapta, Attila için söylenen ağıt metinleri de yer almaktadır.

Göktürklerde de yağ törenleri ve ağıtın önemli bir yerinin olduğu belirtilmektedir. Orhun Âbidelerinden gerek Kül Tigin, gerekse Bilge Kağan Âbidesi'nin değişik cephelerinde görülen “yasçı”, “ağlayıcı”, “mâtem” ve “yas töreni” gibi sözlerle yas merasimlerinin yapıldığı, bu törene değişik bölgelerden birçok insanın ve ağıtçının geldiği belirtilmektedir.(Şimşek 1993: 2-3)

Ağıt, ilk şiir türleri içinde “sagu” olarak ifade edilmiştir. Günümüz kaynaklarında yer alan en eski sagu metni ise, Milat öncesi asırlarda yaşamış olan Saka(İskit) kahramanı Alp Er Tonga'ya aittir. İlk dörtlüğü günümüzde;

Alp Er Tonga öldü mü

İsız acun kaldı mı

Ödlek öcün aldı mı

İmdi yürek yırtılır

Biçiminde söylenen bu ağıt metni Kaşgarlı Mahmut'un Divanü Lügati't-Türk'ünde yer almaktadır.

Ayrıca, aynı yüzyılın diğer önemli eseri Kutadgu Bilig'de de ağıt geleneğinden söz edildiği görülmektedir.(Arat 1979: 459)

Türklerin yaşadığı diğer dönem ve coğrafyalarda da bu geleneğin güçlenerek devam ettiği bilinmektedir. Ağıt geleneği Türkiye sahasında da öneminden bir şey kaybetmeden devam etmiştir. Sözlü geleneğin önemli ürünleri olan bu ağıtlar zaman zaman yazıya aktarılarak edebi kaynaklarda da yerini almıştır.

Yüzlerce yıldır Türk insanı tarafından aralıksız söylenen ağıtlarla ilgili bu güne kadar istenilen boyutta bir derleme, tarama ve araştırma faaliyeti yapılamamıştır. Türkiye sahasında söylenen ağıtların bir haritası yapılamamıştır. 20. yüzyılın başlarından itibaren zaman zaman gerçekleştirilen kimi derleme çalışmaları, üniversitelerin Türkiyenin sosyal ve kültürel alanda etkisini göstermeye başlamasıyla yeni yeni bilimsel çalışmalara dönüşmüştür.

20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren öğrenci tezlerinde ve bilimsel bildiri ve makalelerde ağıtların işlenen konular arasında yer aldığı görülmektedir. Bu dönemde ağıtlar üzerine çeşitli derleme ve inceleme kitapları da yayınlanmıştır. Bu konuda Esma Şimşek ve Muhan Bali'nin yayınları, son yıllarda yapılan çalışmalara örnek olarak verilebilir.

Ağıtlar Türk halk şiirini, yani Türk edebiyatını olduğu kadar Türk müziğini de ilgilendiren önemli bir kültür alanıdır. Ağıtların metin özelliği yanı sıra, zaman zaman daha da önemli olarak karşımıza çıkan bir ezgi, beste ve makam özelliği bulunmaktadır. Ağıtlar üzerinde bizim söylediklerimiz bir halk şiiri türü olarak metinlerle sınırlı kalmaktadır.

Bu bağlamdan hareketle denilebilir ki; Burdur ağıtlarının Türk ağıt geleneği ve Türk halk şiiri içinde önemli bir yeri vardır. Gerçi, Burdur ağıtları üzerinde bu güne kadar derli toplu, tamamını içine alan bir çalışma yapılamamıştır. Burdur'la ilgili çalışmalar içinde Türk halk müziği araştırmacısı ve yorumcusu Hamit Çine'nin çalışmaları önemli bir yer tutmaktadır. Çine ayrıca, 1980 yılında Burak dergisinde yayınlanan “Burdur'da Folklor (Halk Bilimi)” başlıklı yazısında bu tür çalışmalarla ilgili şu bilgilere yer vermektedir:

“Burdur'da bu tür çalışmalar, basit de olsa 50 yıl önce başlamış, dergilerde yayınlanmış, fakat devam etmemiştir. Merhum Rıza Erdem'in “Halkiyat” isimli ve el yazma Türkçe kitabı bulunamamaktadır. Sayın



Rahmi Uğur'un Burdur tarihi ve folkloruyla ilgili çalışmaları pek fazladır. Fakat henüz basılmamıştır. Sayın Salih Urhan'ın da Yeşilova folkloru hakkındaki çalışmaları devam etmektedir. Gençlerimizden bazılarının derleme çalışmaları yaparken rastlıyoruz. Temennimiz şudur ki, ileride bu çalışmalar değerlendirilsin. Ülkenin ve Burdur'un geleceğine en büyük armağan ve Türk kültürüne en büyük hizmet olsun”(Çine 1980: 28-29)

Tarafımızdan, bu ve benzeri temennilerden hareketle, 1980 yıllarda Ali Yakıcı tarafından Burdur'un merkez ve ilçelerinden derlenmiş ağıtlar temel kabul edilerek bir metin oluşturulmuştur. İnal Ataç'ın Eylül-1956 yılında Türk Folklor Araştırmaları dergisinde yayınladığı “Burdur Folkloru Hakkında”ki yazıdan başlayarak bir kaynak araştırması yapılmıştır. Elde ettiğimiz 90 kadar ağıt metni konu bakımından bir sınıflandırmaya tabi tutulmuş, ağıtlardaki kültürel unsur ve motifler tespit edilmiştir.

Burdur ağıtlarında zengin bir konu varlığının olduğu görülmektedir. Burdur ağıtları üzerinde yaptığımız şu tasnif denemesinde de, ağıtların hem söylenildiği ortamlar, hem söyleyen kişiler, hem de yakıldığı konular bakımından zengin bir yapısının olduğu ortaya çıkmıştır. Eldeki metinlerden hareketle ağıt konuları ve ağıt yakan kişiler bakımından yapılan sınıflandırma denemesinde şu tablo karşımıza çıkmaktadır:

A- KINA AĞITLARI

1. Kızın Söylediği Ağıtlar

a) Topluluğa söylediği ağıtlar

Goca da(ğ) başında gül ocak ocak
Kimi açmış kimi tomurcak
Saçımı söktüler oldu bi(r) kucak
Gurbet elden gına gelmiş yakılacak
Gül dedim anam gönülsüz güldün
Elimin gınasını duvara sürdün
Anamın babamın muhanet olduğu bu gün
Beni de ağlatacınız birazcık gültün

b) Annesine söylediği ağıtlar

Merdiven başında kalk otur anam
Elini beline sok otur anam
Gızını gurbete verdin anam
Gızım gelecek deye bak otur anam

c) Babasına söylediği ağıtlar

Babam saatini cebinde taşır
Gızını gurbete düşür
Benim gibi gıymetsiz gızını
Yedi dağ ardını aşır

ç) Ablasına söylediği ağıtlar

Uzaktan mı geldin abam gezmeye
Kim oyaladı başındaki yazmayı
Kimi yollayalım çifte kabir kazmaya
Kabirim yazılıp durur
Alnımdaki gara yazı yazılıp durur

d) Yengesine söylediği ağıtlar

Evimizin önü sekilidir sekili
Bahçamızda gül karanfil ekili
Odamızın ortasında direk dikili
Sen mi geldin yenge anamın vekili

2-Annenin kızı için söylediği ağıtlar

3-Babanın kızı için söylediği ağıtlar

4-Abla ve kardeşlerin söylediği ağıtlar

5-Yenge, hala, teyze vb. yakınların söylediği ağıtlar

6-Komşuların söylediği ağıtlar



B- ÖLÜM AĞITLARI

Burdur'da yaşanan ağıt geleneğinde ölüm ağıtları önemli bir yere sahiptir.

Şu Burdur'dan hekim geldi başladı
Yaralarım göz göz oldu işledi
Ölüm bize çok genç iken başladı
Gitsin ölüm girmesin bir daha evlere

Şu Burdur'un sokakları dolaşır
Kaldır ağam çizmen çamur bulaşır
Soğuk haber gurbet ele tez ulaşır
Haberini aldım uzaktan geldim
Mektubunu aldım emendim geldim

1. Ölen Yakınlar Üzerine Söylenen Ağıtlar

a) Ölen kişinin kendi ağzından söylenen ağıtlar

“Cemal'in boyandı al kızıl kana
Dört tane yavrumu bıraktım sana
Lâyık mıdır felek bu ölüm bana
Dertli yazın mezarımın taşını

b) Ölen babanın ardından söylenen ağıtlar

Yağmur yağar kırmızı güle
Hak emretmiş bizi ele
Ayımız günümüz yetti
Olduk bin köle
Koyverin sürüleri dolansın
Dolansın da başbunardan sulansın
İnanmayan gönüllerin
Hinci inansın
Gurbet elin yolunda bir diken bitmiş
Aldırılmış kelleyi gurbete gitmiş
Senin de ecelin vaden gurbette yetmiş
Ay babam...
Goç yiğidin gurbet eldir vatani
Ak gülün üstünde çakırdikenini
Aramazlar gurbet elde yiteni
Ay babam...
Âşam olur her kapılar bekenir
Tavuk deliğine daşlar tıkanır
Elle(r) baba dedikçe bize dokanır
Ay babam
Mezarının üstü appaboncuk kar oldu
Ağzımda âbı zezem bal oldu
Sen gideli var ömrümüz yok oldu
Ay babam
Develerim gider aşığı boş gelir
Yayılır yayılır karnı aç gelir
Bu genç ölüm bize ne kadar güç gelir
Ölelim gidelim ayrılmayalım babam



c) Ölen annenin ardından söylenen ağıtlar

“Kaldır anam kollarını
Bekler idim yollarını
Benim anam çok gençti
Nasıl kaldırdılar sallarını”(AYE)

“Merdivenden ayak ayak inerken
Has tülbendi günden yana sermek
Böyük Allah’tan uzun ömür dilerken
Uzun ömürlerin kısalıverdi mi
Ay anam...”(SÇ)

“Pencereden atın benim alımı
Kırmayın benim kanadımı kolumu
Ben biliyorum kara yerin hâlini
Kara yerler âcuz olur anam
Kıymetliler ucuz olur anam”(SÇ)

“Topulaktır benim anam topulak
Üç gül almış ellerine kokulak
Sabah namazında şafak sökülek
Düşümüverdin kara yerlerin yoluna”(SÇ)

“Yeter felek çektiğim yeter
Dertli olmayan yok amma benimki beter
Eller giyinmiş bak bayram eder
Gurban olsun ay anam o sana bakan eller

Ben gara giymem hoşuma gitmez
Kulaç goluydun cami yoluydun
Sen çok iyiydin hayır ehliydin
Gurban olsun ay anam o sana bakan eller”(AYE)

ç) Ölen anne ve babanın ardından söylenen ağıtlar

“Açıldı mı bahçamızın nergizi
Bu genç ölüm ara sıra yokleyo bizi
Kim bakecek geride kalan öksüzü
 Ana da yok baba da yok kül öksüz
 Galdı apartıman evlerimiz ıpıssız
Bahçemizin etrafı kayısı
İrili ufaklı içindedir sayısı
Öksüzlere bakecek amcasıyla dayısı
 Ana da yok baba da yok kül öksüz
 Galdı apartıman evlerimiz ıpıssız”(SÇ)

“Başıma almışım bir garalı yazme
Anam babam öldü diye ağlayıp gezme
Bende de var ölüm acısı ezme
 Ne edelim Hak’tan gelen işleri
 Kadir Mevlâm ölüm vermesin gençleri
Elime verdiler bir avuçkömür
Âh ile vâh ile geçiyor ömür
Ölüm dedikleri de Allah’tan geliyor bir emir
 Ne edelim Hak’tan gelen işleri
 Kadir Mevlâm ölüm vermesin gençleri
Gurbetin yoluna kurmuşlar oyun
Ahrete gidiyor kurbanlık koyun



Şimdi gelir götürürçüler esvabın soyun
Soyun esvabını hulleler giysin
Açıverin yüzünü eşi dostu görsün
Ne edelim Hak'tan gelen işleri
Kadir Mevlâm ölüm vermesin gençleri”(SÇ)

d)Ölen genç kızın ardından söylenen ağıtlar

“Yol üstünde kuru koydum çıkırdığı
Tek fırkatlı bukerdim ipliği
Kara yire yollaftım kınalı kekliği
Kara yirler kınalı keklik geldi mi
Doymayaşıya kara yerler doydu mu”(SÇ)

e)Ölen gelinle damadın ardından söylenen ağıtlar

“Evimizin önü mersin
Ellemen dalında ersin
Sen gidiyorsun gara gara yere
Büyük küçük herkes gelsin
Ölüm geldi bizim evde gışladı
Genç gelinden genç oğlandan başladı
Adı güzel yerinden sıçradı
Böylesine ölüm görülmemiştir(RA)

f)Ölen damadın ardından söylenen ağıtlar

“Sarı çiğdem mor menekşe biçimi
Ağlaya ağlaya kan bağladı içimi
Bu göç aman yayla göçü mü
Yayla göçü değil yığidin göçü”(SÇ)

g)Hamımların eşleri için söylediği ağıtlar

h)Kocaların eşleri için söylediği ağıtlar

ı)Annenin çocukları için söylediği ağıtlar

i)Babanın çocukları için söylediği ağıtlar

j)Kız kardeşler için söylenen ağıtlar

k)Erkek kardeşler için söylenen ağıtlar

l)Yeğenler için söylenen ağıtlar

m)Diğer yakınlar için söylenen ağıtlar

2. Ölen Ünlüler Üzerine Söylenen Ağıtlar

(Ali Bey ağıtı, Adil Bey ağıtı vb.)

3.Askerde ölen gençler üzerine söylenen ağıtlar

4.İftira sonucu idam edilenler için söylenen ağıtlar

5.Pusuya düşürülerek öldürülenler için söylenen ağıtlar

C- AYRILIK AĞITLARI

1.Gurbete gidenler için söylenen ağıtlar

2.Boşanmalar üzerine yaşanan ayrılıklar için söylenen ağıtlar

3.Baba ya da evlatların ailesini terk ederek yaptığı ayrılıklar için söylenen ağıtlar



D-SOSYAL OLAYLAR ÜZERİNE SÖYLENEN AĞITLAR

- 1.Eşlerden birinin vefasızlığı üzerine söylenen ağıtlar
- 2.Kaynananın zulmü üzerine söylenen ağıtlar
- 3.Üzerine kuma getirilen eşlerin söylediği ağıtlar
- 4.Kız kaçırmaya üzerine söylenen ağıtlar

E- HAYVANLAR İÇİN SÖYLENEN AĞITLAR

- 1.Köpek için söylenen ağıtlar
- 2.Tavuk için söylenen ağıtlar
- 3.Diğer ağıtlar

Elimizde bulunan derleme metinleri ve ulaşabildiğimiz diğer sözlü ve yazılı kaynaklardan temin ettiğimiz örnek metinlerden hareketle Burdur ağıtları üzerinde yaptığımız sınıflandırmanın elde edilecek ilave metinlerle değişebileceğini özellikle belirtmek istiyoruz

Burada, kaynak kişilerle ilgili bir tespite de değinmek istiyoruz. Burdur ağıtlarının derlendiği kaynak kişilere bakıldığında, büyük bir çoğunluğunun kadınlar olduğu görülmektedir. Bu durum ise, Burdur ağıt geleneğinin yaşatıcısı ve icracısı olarak kadın ağıt yakıcıların daha etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Mitolojik bağlantısı ve ritüel değeri olan, Türklerin sosyal ve kültürel hayatının etkili bir ürünü olarak görülen yas töreni ve ağıt söyleme, değişik coğrafyalarda bulunan Türkler arasında vazgeçilmez bir gelenek olarak yüzyıllarca yaşamış, iletişim araçlarının yoğunluğu, hızlı kentleşme vb. değişimlere rağmen günümüzde de yaşayışını sürdürmektedir. Geleneğin günümüzde de hâlâ yaşamakta olduğu illerimizden bir de Burdur'dur. Burdur, ağıt söyleme geleneğinin doğal olarak yaşanmış olduğu önemli Türk yerleşim merkezlerinden biridir. Tarihten gelen sosyal ve kültürel geleneklerin yaşanmasında olumsuz etkileri olduğu belirtilen bütün değişimlere rağmen Burdur, diğer halk bilimi ürünlerinde olduğu gibi ağıt söyleme geleneği bakımından da söylenen ağıtların hâlâ hafızalardan silinmediği bir kültür hazinesi olarak önemini korumaktadır.

KAYNAKLAR

- Arat; Reşit Rahmeti; *Kutadgu Bilig I (Metin)*, Ankara 1979)
- Bali, Muhan; *Ağıtlar*, Ankara 1997.
- Banarlı, Nihad Sami; *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, C.1, İstanbul 1971.
- Çine, Hamit; "Burdur'da Folklor(Halk Bilimi)", *Burak*, 3-4, Ocak-Şubat 1980.
- Dizdaroğlu, Hikmet; "Halk Şiirinde Türler", *Türk Dili-Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı*, S.107, Aralık 1968.
- İnan, Abdulkadir; *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara 1954.
- Köprülü, Fuad; *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara 1986.
- Şimşek, Esmâ; *Kadirli ve Osmaniye Ağıtları*, Antakya 1993.
- Türk Dil Kurumu; *Türkçe Sözlük 1*, Yeni Baskı, Ankara 1988.